

Historical and cultural heritage reflect a long history of historical environment development of local community. Preserving of historical and cultural monuments is a condition of its sustainable development. In the process of researching historical environment the young people receive a strong sense of belonging to local community history, learn to make independent decisions, to predict how they would like their local historical environment to develop.

Key words: *historical environment, youth, historical and cultural heritage, research.*

Отримано: 14.03.2013

УДК 94(477)«18»/19«(092):32

М. П. Забродський

**«ПРОМОВА ДЕПУТАТА УГОРСЬКОГО СЕЙМУ
АДОЛЬФА ДОБРЯНСЬКОГО ДО ПИТАННЯ ПРО АДРЕСУ»
ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО**

У статті проаналізовано ідеї русинського «будителя», депутата угорського парламенту Адольфа Івановича Добрянського, викладені ним у «Промові депутата угорського сейму Адольфа Добрянського до питання про адресу», стосовно подальшої долі русинів Австрійської імперії.

Ключові слова: *Адольф Добрянський, русини, угорський парламент, Австрійська імперія, націєтворення.*

Українська історія знає багато видатних імен. Однак серед плеяди діячів, чий вклад у розбудову нашої Вітчизни заслуговує на увагу, є постаті безпідставно замовчувані національною історичною наукою. Саме до цього кола патріотів минулого належить Адольф Іванович Добрянський – «будитель» русинів, активний учасник політичного життя Австрійської імперії, визначний громадський діяч другої половини ХІХ ст. з під пера якого вийшло не мало змістовних праць, що стосувалися процесів русинського націєтворення. Однією із таких праць є «Промова депутата угорського сейму Адольфа Добрянського до питання про адресу», що вийшла друком у Відні в 1861 р. Частково цю працю розглядали у своїх дослідженнях С. Добош [8], Д. Данилюк [5], М. Кашка [10; 11], проаналізувавши її лише у загальних рисах. На наш погляд, ідеї, висловлені автором брошури, є для сучасної історичної науки досить актуальними, тому заслуговують на більш детальне дослідження.

Первісний прояв активності русинських діячів Закарпаття в боротьбі за «народну справу» в 1849-1851 рр. не витримав вже перших ударів неабсолютистського режиму, продемонструвавши вузькість соціальної основи цього руху. Русини в післяреволюційний період не мали великих успіхів на ниві націєтворення. Не вдалося виділити територію заселену угорськими русинами в окрему адміністративну одиницю, створити хоча б трохи впливові громадські організації, які б у подальшому стали основою русинського національного руху, не вдалося модернізувати літературну

мову, значна частина русинів Закарпаття продовжувала мадяризуватися [11, с.281].

Переживаючи крах надій, пов'язаних з «Руським округом», Добрянський весь період неоабсолютизму перебував у відчаї. Під впливом політичної реакції в імперії, закарпатські русинські діячі все більше схиляються до русофільства. Добрянський розумів, що виклики нової доби вимагають модерної мови, нових підходів до освіти народу, періодичних видань. Однак, на це не вистачало ні інтелектуальних сил, ні матеріальних ресурсів. Кириличну типографію запустити так і не вдалося. Шукаючи виходу із ситуації, Добрянський доходить висновку, що не варто створювати для русинів нову літературну мову, а доцільніше користуватися паростю церковнослов'янської мови – «великоруською» (модерною російською), що вже завоювала визнання у світі. Невдовзі на бік А. Добрянського став видатний громадський діяч, будитель І. Раковський [11, с.280].

У березні 1861 р. проходили перші після революції вибори до земських представництв, у тому числі і до угорського парламенту. Група А. Добрянського розуміла, що її представники не можуть бути обрані без співробітництва з греко-католицьким духовенством. Тому в свою передвиборчу програму Добрянський включив і питання збереження для священників «коблини», «роковини», а також державної фінансової допомоги греко-католицькій церкві у краї. Та виявилось, що розходження між духовенством і невеличкою групою світської інтелігенції були надто великі. Політичну частину програми духовенство вважало надзвичайно радикальною і відмежувалось від неї [10, с.167].

Адольф Добрянський і його прибічники вимагали від мадярського парламенту схвалити закон про відокремлене «руське» воєводство, «таке ж саме, яке мають серби на Південній Угорщині», в якому русини повинні були отримати власний сейм та можливість самим обирати єпископів за звичаями «східної церкви». Греко-католики Закарпаття мали бути відокремлені від Естергомського архієпископства і створити власне архієпископство, а територія, на якій компактно проживали русини, з часом мала стати самостійною адміністративною одиницею [14, с.164].

У квітні 1861 р. було скликано новий угорський парламент. На першому ж засіданні група мадярських шовіністів гостро виступила проти А. Добрянського і вимагала позбавити його депутатства. Мандатна комісія проголосила мандат Добрянського недійсним «не за його минулу політичну діяльність, а через його протизаконну поведінку під час передвиборчої кампанії» [8, с.71]. Добрянський був блискучим оратором і всі звинувачення відкинув, назвавши їх безпідставними, і вимагав парламентського розслідування [8, с.71]. Незважаючи на бездоказовість звинувачення, Добрянському було заборонено приймати участь у засіданні парламенту. І хоч комісія через два місяці визнала всі звинувачення проти нього безпідставними, парламент позбавив його депутатського мандату. Щоб уникнути ще більших неприємностей, Добрянський на нетривалий час переїхав до Відня, де згодом видав брошуру

«Промова депутата угорського сейму Адольфа Добрянського до питання про адресу» [23]. Її зміст розкривав погляди депутата на два актуальних для Австрійської імперії питання – державно-правове становище Угорщини в імперії і вирішення національного питання для мадярських народів Угорщини.

Автор зазначає: «Я не збираюся відступати перед насильством, понад те, відповідно до покладеного на мене обов'язку, представляючи інтереси 40 тис. моїх виборців вважаю за належне відверто довести до шановного парламенту мої погляди... Я впевнений, що більшість членів нашого парламенту, не враховуючи історії, акцентуючись лише на статтях державних документів, які вигідні для панівної партії, старанно ігноруючи протилежності, самі приховують справжній стан справ і тим самим роблять наступну помилку, тим що перекладають провину за стан у якому перебуває країна на Віденський уряд, тим самим не усвідомлюють і недооцінюють ситуації, яку ландтаг мусить у законодавчому порядку укласти для так званих німецько-слов'янських земель монархії, а саме Хорватії і Сємїгір'я. Він мусить укласти її з огляду на своєчасність» [23, с.2-3].

У першій частині документу автор звертає увагу на те, що згідно законів угорської землі, вона ще від 1526 р. належить австрійській короні, і завжди була тісно зв'язана з іншими землями «цісаря нашого Франца Йосифа» [18, с.6]. Русини Угорщини не бажають «відступити від тісного союзу всіх земель австрійських» і не підтримують «мадярських панів», а хочуть бути з «законним цісарем своїм» [18, с.7]. Русини не хочуть підкорятися імперським законам від 1848 р., оскільки ті наділяють владою окрім цісарських «віденських міністрів», ще й «міністрів мадярських» в Пешті, а також дають право мадярським панам тлумачити їх на незрозумілій русинам мадярській мові. Всі ці закони, на думку Добрянського, є неприродними і «вдаваними», оскільки вони принижують цісарську владу та «руську народність», а також «народності братів наших словенських, волоських і сербських».

Добрянський закликає законодавчо закріпити політичні права русинів, а також права словаків, сербів і волохів. Засвоюючи логіку націоналізму, підстави для цього автор шукає в історичному минулому, вказуючи на те, що русини жили на своїй землі вже до того, «коли мадари із чужих земель в IX ст. сюди прийшли». Автор вказує і на те, що після переселення мадяр, на ці землі переселилася значна кількість «руського» народу із Київського князівства. Будучи на землях краю «первісним і пануючим народ руський отримав від володарів такі права... що столиці не підчинявся, а під керівництвом своїх єпископів і воевод сам собою управлявся» [18, с.8]. На думку «будителя», самі ж угорські закони підтверджують свободу «руського» народу в краї, «який воевод і єпископів своїх сам вибирав, і був вільний від панщини». Так, на думку автора, тривало до 1746 р., коли стали мадари стали поступово знищувати «руські» воеводства, а з 1773 р. від «руського» духовенства і мирян забрали право обирати собі єпископа, а селяни почали примушувати до панщини [18, с.8].

Опираючись на «історичне минуле» Добрянський висунув ряд вимог на захист національних прав русинів. Перша вимога стосувалася утворення русинського адміністративного округу на землях, де проживають русини у більшості, або «разом з братами словаками». Усе діловодство в окрузі мало вестися русинською мовою. Місцева влада мала «вільно вибиратися» з русинів і бути незалежною від «мадярських панів». Також мав бути утворений власний русинський «дистрикт», русинські суд та заклади освіти [18, с.9].

Наступна вимога стосувалася права русинів на скликання і проведення загальнонаціональних зборів, на яких би демократично обиралися єпископи і світські управлінці усіх рівнів. На думку Добрянського, потрібно було відновити «руську» православну митрополію і «руські» єпископства по всій Угорщині де проживали русини, а в Мармароші протопресвітерати та архимандрії. Резиденція глави відновленої «руської» церкви мала бути в Пешті, а церква вільна і доступна для всіх жителів Угорщини. [18, с.9].

Добрянським висувалася вимога щодо отримання русинами «заступництва при цісарському дворі» і у найвищому суді Австрійської імперії, а також забезпечення русинів правом «свобідного переселення в інші царства на випадок якщо знову настане панування мадярських панів» [18, с.10-11]. Самі ж «мадярські пани» мають знати, що вищезгадані вимоги русинів є цілком справедливими, «так як цей народ не вторгся в землю угорську, на відміну від панів мадярських, а спокон віків на цій землі сидить, платить податки, дає воїнів, дороги справляє, всі тягарі спокійно несе і від прав своїх стародавніх відступитися не може» [18, с.11].

Автор вважав недопустимим те, щоб «пани мадярські бідного русина зі столиці видворили, справи вели на незрозумілій мові, на свою сторону судили, церквою і школою керували по своїх потребах». А якщо таке буде продовжуватися, то русини «готові залишити неплодоносну батьківську землю і шукати іншу, де йому в правах людських не відмовлять» [18, с.12].

Добрянський наголошує на тому, що русини «у тісному поєднанні зі всіма землями держави Австрійської, під покровом свого всемілостивого царя Франца-Іосифа і державної віденської ради сам собою управляти може, незалежно від мадярських міністерств чи панських військ, спокійно, богобоязно жити хоче і з божею допомогою жити буде. І зате вищезгадані свої справедливі прошення бажає узаконити» [18, с.12].

Аналіз першої частини документу дає підстави говорити про ідеалізацію Добрянським «цісарської» влади Відня і повне неприйняття будь-якої влади мадярського Пешту. Перманентна конфліктна ситуація, що виникла між групою А. Добрянського і угорськими лібералами ще наприкінці 40-х рр. XIX ст., переросла в численні конфлікти між сторонами. У результаті, будь-які дії угорської влади, її закони Добрянський кваліфікував як антиконституційні, визнаючи тільки закон «Про відміну кріпацтва». Ідеалізуючи минуле, він вважав, що колись русини та інші слов'янські народи, що входили до складу королівства Угорщина, користувались правом самоуправління, яке потрібно відновити.

У другій частині брошури Добрянський проаналізував сучасне становище русинів в Угорщині, при цьому наголосивши на здійсненні урядовими колами Пешту «незаконної» політики мадяризації з початку XIX ст. На його думку, рівноправність народів, що населяли Угорське королівство, може бути досягнута тільки на земельному принципі. Автор пропонував розділити Угорщину на п'ять округів: мадярсько-німецький, сербський, румунський, словацький і руський. На територіях, де більшість населення становили русини, потрібно було, на його думку, створити «руські» жупи і забезпечити їх автономний національний статус. Він вимагав, щоб всі русинські чи словенсько-русинські «столиці», «за себе... особенный дістрікт творили, и щоб у тому дістрікті і руський вищий суд і руські вищі школи (академія правнича та гімназія) учредилися, даби і сільському народу руському к просвещенію путь открылся» [18, с.10].

Брошура А. Добрянського викликала бурхливі протести на європейській політичній «сцені» (у Парижі вона була анонімно видана французькою мовою). Угорські ж політики кваліфікували її як зухвалу політичну провокацію. Саме в цей час різко загострилися відносини між Віднем і Будапештом.

Добрянський для легітимізації своїх поглядів наприкінці 1861 – на початку 1862 рр. розіслав у «руські» парафії листи з проханням підтримати його та підтвердити повноваження для передачі «меморандуму» імператору у Відень. Листи Добрянським були написані в гостро антимадярському дусі. Він писав: «Часи, коли панувала аристократія, дякуючи Богові, в цілій Європі уже минули. І тільки мадярська нація ще зберігає залишки цієї надвлади... Настав час, коли треба ліквідувати і цю надвладу і всі її небезпечні форми, як релігійні, так і національні... Якщо угорські русини не хочуть загинути, вони мусять негайно добиватись дійсної свободи, тобто звільнитись від аристократії, латинсько-мадярської церкви і надвлади мадярської нації... Порозуміння між нами і мадярами не буде до тих пір, поки їх церква і їх нація буде мати все, а наш народ і наша церква не буде мати нічого... Потрібно негайно звільнитись від мадярського ярма» [10, с.172].

Реакція влади не забарилася. Королівський намісник граф М. Палффі роздратовано писав канцлеру Форгачі, що це повністю суперечить духу національного примирення, яке здійснює імператор і вимагав, щоб той негайно звільнив Добрянського з посади радника намісництва. Канцлер повністю погодився з намісником, але звільнити Добрянського не наважився з огляду на його зв'язки у вищих віденських колах. Обмежився тільки суворим попередженням. Та це Добрянського не налякало. У відповіді М. Палффі він писав: «Від мадярської інтелігенції не чекаю нічого доброго, а тільки загрозу династії та різні обманні кроки, з допомогою яких вона намагається притягти на свій бік і на бік мадярської еміграції немадярські народи... Я завжди намагався відсторонити мадярський вплив не тільки на русинів, але і на румунів, словаків і замість нього посилити у вказаних народів традиційне довір'я до імператора і апостольського короля. Саме я відважився підняти свій голос проти так званих законів 1848 р. і проти того всього

злого, що було спрямовано проти авторитету мого імператора і короля саме з боку тих, які зараз так кричать про небезпечність моїх тодішніх і сьогоднішніх поглядів» [10, с.173]. Монархізм і прогабсбурьська орієнтація Добрянського були більш ніж очевидними.

1865 р. А. Добрянський, завдяки агітації О. Павловича, знов був обраний депутатом парламенту від Маковицького округу. Цього разу йому вдалося зберегти мандат, незважаючи на спроби мадяр не допустити його до роботи. За підтримки депутатів інших слов'янських етносів, він навіть був обраний членом «Комісії в справах національностей», неодноразово виступав на захист прав слов'ян, однак русинського питання уже не піднімав. Зважаючи на пасивність самої русинської спільноти, Адольф Іванович вважав, що русинське питання можна вирішити тільки разом з вирішенням національних питань усіх слов'янських етносів імперії в цілому.

Сучасна українська історіографія, виходячи із визначених політичних пріоритетів, виявляється нездатною сприйняти і повною мірою зрозуміти русинську ідеологію А. Добрянського. Відсутність справжнього неупередженого наукового аналізу творчої спадщини Адольфа Івановича породили плутанину в сучасній інтерпретації його діяльності. Так, С. Макарчук та В. Сарбей однозначно зараховують А. Добрянського до очільників «москвофільського руху» [24, с.85; 26, с.201], а В.М. Литвин у своїй розвідці «Будителі на Закарпатті» називає його представником австрофільської течії, який «відстоював принцип австрійського федералізму» [22]. Лише побіжно приділив увагу поглядам Добрянського С. Макарчук у своїх студіях «Москвофільство: витоки та еволюція ідеї» [26, с.85]. Зовсім дивно видається позиція О. Сухого, який в праці «Москвофільство в Галичині: історія проблеми» не згадує А. Добрянського навіть серед звинувачених по «справі Ольги Грабар» [25, с.43].

Водночас така позиція призводить до довільного використання імені й авторитету Адольфа Івановича Добрянського у політичних цілях, які можуть бути надзвичайно небезпечними для територіальної єдності нашої держави. Подібне антинаукове трактування вкладу А. Добрянського у розбудову України можна простежити зокрема у «Декларації Підкарпаторусинських організацій про повернення Закарпаттю статусу автономної республіки в складі України» та ін. документах.

Список використаних джерел:

1. Адольф Іванович Добрянський. – Галичанин. – Львов, 1901. – № 53-54. – С. 2-3.
2. Аристов Ф.Ф. Адольф Іванович Добрянський / Ф.Ф. Аристов // Карпатский свет. – 1931. – № 9. – С. 1240-1245.
3. Білак П.І. Добрянського в суспільно-політичному русі Закарпаття середини і д. п. ХІХ ст. / П.І. Білак, В.В. Пальок, А.І. Роль // Карпатика. До 50-річчя Ужгородського Державного університету. – Ужгород : Патент, 1995. – Вип. 3. – 192 с.
4. Галас В.І. Політико-правові ідеї А. Добрянського та його боротьба за єдність слов'янського світу / В.І. Галас, І.Є. Переш // Ідеї слов'янської єдності та суспільна думка на Закарпатті в ХІХ-ХХ ст.: Доповіді наукового семінару, присвяченого 150-річчю Слов'янського з'їзду в Празі. – Ужгород, 1999. – 243 с.

5. Данилюк Д.Д. Історія Закарпаття в біографіях і портретах (з давніх часів до початку ХХ ст.) / Д.Д. Данилюк. – Ужгород : Патент, 1997. – 290 с.
6. До історії національних меншин Австро-Угорщини (XIX – початок ХХ ст.) : збірник документів. – Ужгород : Карпати ; Гражда, 2001. – 90 с.
7. Деволан Т.А. Угорська Русь / Т.А. Деволан. – М., 1878. – 127 с.
8. Добош С. Адольф Иванович Добрянский / С. Добош. – Братислава, 1956. – 156 с.
9. Ілько В. А.І. Добрянський і Угорська революція 1848-1849 рр. / В. Ілько, М. Олашин // Ідея слов'янської єдності та суспільна думка на Закарпатті в ХІХ-ХХ ст. : доповіді наукового семінару, присвяченого 150-річчю Слов'янського з'їзду в Празі. – Ужгород : Закарпаття, 1999. – 243 с.
10. Кашка М.Ю. Етнополітичний розвиток русинів-українців Закарпаття (середина ХVІІІ ст. – 1867 р.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук / М.Ю. Кашка. – Ужгород, 2008. – 37 с.
11. Кашка М. Проблеми національного руху русинів-українців в Австрійській імперії в 50-х рр. ХІХ ст. / М. Кашка // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія : Історія. – Вінниця, 2007. – Вип. ХІІ. – С. 278-282.
12. Коломиец І.Г. Социально-экономические отношения и общественное движение в Закарпатье во второй половине ХІХ столетия / И.Г. Коломиец. – Томск, 1962. – Т. II. – С. 458 с.
13. Король І. Ідеї слов'янської єдності на сторінках часопису «Слов'янський збірник» / І. Король, М. Вегеш // Ідеї слов'янської єдності та суспільна думка на Закарпатті в ХІХ-ХХ ст. : доповіді наукового семінару, присвяченого 150-річчю Слов'янського з'їзду в Празі. – Ужгород, 1999. – 243 с.
14. Лелекач М. Нові причинки до політичної діяльності А. Добрянського / М. Лелекач // НЗТП. – Ужгород, 1938. – Річник 13-14. – С. 160-164.
15. Лукич В. Угорська Русь, її розвій і теперішній стан / В. Лукич. – Львів : Місіонер, 1887. – 134 с.
16. Магочий П.Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948) / П.Р. Магочий. – Ужгород : Закарпаття, 1999. – 236 с.
17. Мандрик І.О. Проблеми відновлення державності Угорщини на першому етапі дуалізму (1867-1890 роки) / І.О. Мандрик. – Ужгород : Патент, 1997. – 199 с.
18. Несколько слов о желаниях угорско-русского народа, который издал на немецком языке Адольф Иванович Добрянский в Будине. – Відень, 1861. – 12 с.
19. Попов А.В. А. Дообрянский, его жизнь и деятельность / А.В. Попов. – Мукачево, 1928. – 168 с.
20. Сборник статей посвященных памяти А. Добрянского по поводу открытия его памятника в Ужгороде 17. ХІ. 1929. Приложение к журналу «Карпатский свет». – Ужгород, 1929. – 12 с.
21. Свентицкий М. А.И. Добрянский и его борьба за автономию Подкарпатской Руси / М. Свентицкий // Земледельский календар. – 1935. – С. 59.
22. Литвин В.М. Будителі на Закарпатті. – Режим доступу: www.lytvyn-v.org.ua/history_of_ukraine/index.php?article=ch4_r4_p6.
23. Федор П.С. А.И. Добрянский / П.С. Федор // Карпатский свет. – 1929. – №7. – С. 648-651.
24. Сарбей В. Національне відродження України / В. Сарбей. – К. : Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – 336 с.
25. Сухий О. Московіальство в Галичині: історія проблеми // Московіальство : документи і матеріали / вступна стаття, коментарі та добірка документів О. Сухого. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – С. 3-66.
26. Макарчук С. Московіальство: витоки та еволюція ідеї (середина ХІХ ст. – 1914 р.) / С. Макарчук // Вісник Львівського Університету. Серія історична. – Львів, 1997. – Вип. 32. – С. 82-98.

27. Rede des ungarischen Landtags–Abgeordneten Adolf Ritter von Dobransky in der Adressangelegenheit. – Wien, 1861. – 56 s.

The article analyzes the views of the deputy of the Hungarian Parliament Adolf Dobriansky, who would be laid by him in Parliament on targeted debate.

Key words: Adolf Dobriansky, Hungarian-Ruthenian people, the Hungarian parliament, avstroslavizm, national movement.

Отримано: 08.04.2013

УДК 94(477)«18»(075.8)

А. А. Заводовський

РЕЦЕПЦІЯ СТАТТІ М. ЧЕРНИШЕВСЬКОГО «НАЦІОНАЛЬНА БЕСТАКТНОСТЬ» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ ПЕРІОДИЦІ ПОЧАТКУ 60-х рр. XIX ст.

Автор статті аналізує полеміку, що з'явилася на сторінках українських та російських періодичних видань «День», «Основа», «Слово», «Современник», «Современная летопись Русского вестника» та ін. з питань націєтворення у русинів Австрійської імперії, після виходу статті «Национальная бестактность» М. Чернишевського.

Ключові слова: націєтворення, русини, «национальная бестактность», «Основа», «Слово», «Современник», М. Чернишевський.

У XIX ст. серед русинів Австрійської імперії почалися процеси націєтворення. Засвоюючи логіку націоналізму, русинські «будителі» почали конструювати модерну мову, творити «національну» літературу, видавати газети та журнали. Вони намагалися вирішити мовне питання, вживаючи так звані два «стилі»: «низький», що був побудований на карпаторуських діалектах і вживався у творах для народу, і «високий» – «слов'яно-руську мову» (суміш російської, церковнослов'янської та місцевих діалектів, що одержала назву «язичіє»). Культурно-просвітницька діяльність «будителів» була позначена тим, що практично всі вони були священиками. Так марамороський «будитель» С. Мустіянович писав, що в Угорській землі із світських осіб, хіба що два-три підтримують національно-літературні змагання... бо інтелігенцію і аристократію у русинів представляють виключно греко-католицькі священники.

У липневому випуску петербурзького журналу «Современник» за 1861 р. анонімно було опубліковано статтю М. Чернишевського «Национальная бестактность» [1, с.775-793], написану з приводу двох перших чисел русинської газети «Слово», що виходила у Львові. Він дає кілька порад галичанам у справі їх перших кроків у процесі націєтворення. Перша порада редактора «Современника» русинам – доцільність для галичан замість конфронтації з поляками співпрацювати з ними проти монархічної влади, оскільки, як вважав автор статті, редакція «Слова» «ошибается, воображая в поляках вражду против русинской национальности» [1, с.775]. Чернишевський не розумів «Зачем же львовское «Слово» на каж-